

Lech Jamróz*

**Sprawozdanie z konferencji naukowej
pt. „Stan przestrzegania Konstytucji RP – diagnoza”,
Senat RP, Warszawa, 11 czerwca 2024 r.**

Report on the Scientific Conference Entitled “State of Observance
of the Constitution of the Republic of Poland – Diagnosis”,
Senate of the Republic of Poland, Warsaw, 11 June 2024

On 11 June 2024, a conference entitled “The State of Observance of the Constitution of the Republic of Poland – Diagnosis” was held at the seat of the Senate of the Republic of Poland. The conference was co-organised by the Polish Association of Constitutional Law and the Senate of the Republic of Poland. The aim of this scientific meeting was to exchange views and formulate a position on the methods and possibilities of restoring the rule of law and the participation of Polish constitutionalists in this process. The conference was the culmination of work on the Report on the State of Observance of the Constitution of the Republic of Poland during the 9th term of the Sejm of the Republic of Poland (2019–2023), which was published in December 2023. The conference was attended by a large group of constitutionalists, as well as as practitioners. The speakers’ speeches and discussions focused on the problems of the current state of state bodies in the context of serious violations of the Constitution of the Republic of Poland committed in recent years.

Keywords: Polish Constitution, observance of the Polish Constitution, Senate, report, conference

---

W dniu 11 czerwca 2024 r. w siedzibie Senatu RP odbyła się konferencja pt. „Stan przestrzegania Konstytucji RP – diagnoza”. Konferencję współorganizowali Polskie Towarzystwo Prawa Konstytucyjnego i Senat RP. Celem tego spotkania naukowego były wymiana poglądów i sformułowanie stanowiska w kwestii sposobów i możliwości przywrócenia rządów prawa oraz udziału w tym procesie środowiska polskich konstytucjonalistów. Konferencja stanowiła zwieńczenie prac nad raportem o stanie przestrzegania Konstytucji RP w okresie IX kadencji Sejmu RP (2019–2023), który został opublikowany w grudniu 2023 r. W konferencji brało udział liczne

---

* **Dr hab. Lech Jamróz, prof. UwB**

Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Prawa, Polska

University of Białystok, Faculty of Law, Poland

l.jamroz@uwb.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0001-7409-6525>

grono konstytucjonalistek i konstytucjonalistów, a także praktyków. W wystąpieniach prelegentów i w trakcie dyskusji podejmowano problem aktualnego stanu organów państwa w kontekście poważnych naruszeń Konstytucji RP dokonanych w minionych latach.

Słowa kluczowe: Konstytucja RP, przestrzeganie Konstytucji RP, Senat RP, raport, konferencja

W dniu 11 czerwca 2024 r. w siedzibie Senatu RP odbyła się konferencja naukowa pt. „Stan przestrzegania Konstytucji RP – diagnoza”. Konferencję współorganizowali Polskie Towarzystwo Prawa Konstytucyjnego [dalej także: PTPK] oraz Senat RP. To kolejna konferencja PTPK, której przeprowadzenie było możliwe dzięki wsparciu organizacyjnemu Senatowi, także tym razem goszczącego uczestników w swojej sali plenarnej, co nadało spotkaniu uroczysty charakter. Warto przypomnieć, że pierwsza taka konferencja odbyła się 17 października 2022 r., a jej temat brzmiał „Konstytucjonalizm III Rzeczypospolitej”¹. Podczas gdy spotkanie w roku 2022 było okazją do uczczenia jubileuszu 25-lecia obowiązywania Konstytucji RP i 30-lecia istnienia Polskiego Towarzystwa Prawa Konstytucyjnego, to tegoroczna konferencja stanowiła zwieńczenie prac nad raportem o stanie przestrzegania Konstytucji RP w okresie IX kadencji Sejmu RP (2019–2023) [dalej: Raport]. Od czerwca do października 2023 r. trwały prace nad tym dokumentem, a jego publikacja nastąpiła w grudniu 2023 r. Autorzy Raportu to grono 22 konstytucjonalistek i konstytucjonalistów zrzeszonych w PTPK, reprezentujących kilkanaście uniwersytetów².

W założeniach pomysłodawcy konferencji, Prezesa PTPK prof. dr. hab. Piotra Tulei z Uniwersytetu Jagiellońskiego, jej celem były przede wszystkim wymiana poglądów i sformułowanie stanowiska w kwestii sposobów i możliwości przywrócenia rządów prawa oraz udziału w tym procesie środowiska polskich konstytucjonalistów. O ile już sam Raport miał stanowić podstawę do dyskusji nad perspektywami i sposobami przezwyciężenia kryzysu konstytucyjnego, o tyle stała się nią również praktyka funkcjonowania organów władzy publicznej w okresie pierwszego półrocza 2024 r. Debata dotyczyła nowych problemów w zakresie przywracania praworządności i sposobów przeprowadzania zmian w mediach publicznych, prokuraturze, sądach oraz funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego i Krajowej Rady Sądownictwa.

Konferencję rozpoczęło powitanie przez Marszałek Senatu RP Małgorzatę Kidawę-Błońską wszystkich uczestników, w tym imiennie referentów i moderatora konferencji, a także przedstawicieli Sejmu RP, rządu oraz sędziów. Nawiązując do przedmiotu konferencji, Pani Marszałek przypominała m.in., że to właśnie w Senacie w ostatnich latach znalazły schronienie kluczowe dla demokratycznego państwa

¹ *Vide* „Kronika Senatu Rzeczypospolitej Polskiej” 2022, nr 4(24), s. 71–72, <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles/_public/k10/dokumenty/diariusz/24.pdf>, dostęp 5 XI 2024.

² Raport opublikowano w formie elektronicznej pod adresem <<https://ptpkw.nazwa.pl/wp/wp-content/uploads/2023/12/Raport-PTPK-2023.pdf>>, natomiast wstęp do Raportu pod adresem <https://ptpkw.nazwa.pl/wp/wp-content/uploads/2023/12/Raport_2023_wstep.pdf>, dostęp 5 XI 2024.

wartości, którymi są konstytucja i praworządność, a Senat RP X kadencji (2019–2023) potrafił stać na straży zasad i instytucji demokratycznego państwa prawa. W opinii M. Kidawy-Błońskiej minione osiem lat doprowadziło do chaosu, ponieważ politycy sprawujący wówczas władzę naruszali prawo, w tym także Konstytucję RP. Mówczynie podkreśliła potrzebę pilnego przywrócenia zasad praworządności i odbudowy instytucji publicznych, które mają służyć realizowaniu wolności człowieka, przy czym najwyższe instytucje w państwie muszą brać odpowiedzialność za ład konstytucyjny.

Następnie głos zabrał Prezes PTPK P. Tuleja, który podziękował Pani Marszałek za zaproszenie do Senatu i udzielone wsparcie organizacyjne, a następnie powitał wszystkich uczestników konferencji na czele z sędziami Trybunału Konstytucyjnego w stanie spoczynku: prof. dr hab. Ewą Łętowską, prof. dr hab. Markiem Safjanem, prof. dr hab. Andrzejem Mączyńskim, prof. dr hab. Markiem Zubikiem i dr. Jerzym Stępnem, a także obecnymi na sali sędziami Sądu Najwyższego: dr. Jarosławem Ma-trasem i Bohdanem Bieńkiem. W dalszej części spotkania dr Bartosz Wilk odczytał list Marszałka Sejmu RP Szymona Hołowni. W swoim liście Pan Marszałek m.in. podziękował za zaangażowanie skutkujące przygotowaniem Raportu i pogratulował jego opracowania. W ocenie Marszałka Sejmu rozważane zmiany w zakresie odbudowania praworządności powinny prowadzić do pewności prawa i powszechnej uznawalności orzeczeń sądów i trybunałów. W tym trudnym procesie wymagającym merytorycznej współpracy przygotowany przez PTPK Raport odgrywa istotną rolę, natomiast konferencja stanowi przestrzeń do dyskusji nad najważniejszymi wnioskami płynącymi z tego dokumentu.

Wyjaśniając założenia konferencji i precyzując jej przedmiot, P. Tuleja przypomniał, że od 2015 r. przez organy PTPK zostały opracowane liczne stanowiska, będące formą protestu przeciwko różnym postaciom naruszania praworządności, wobec czego poszukiwano innego sposobu reakcji na takie zjawiska. Sporządzenia Raportu podjął się zarząd PTPK, a inspirację do przeprowadzenia badań tego rodzaju stanowiła wypowiedź prof. UŁ dr. hab. Kazimierza Michała Ujazdowskiego, który w roku 2022 zgłosił potrzebę przygotowania zbiorczego opracowania poświęconego problemowi przestrzegania Konstytucji RP. Następnie P. Tuleja podkreślił, że Raport miał przedstawić najdalej idące naruszenia Konstytucji RP, miał pomóc opisać sytuację, w której się obecnie znajdujemy, jednocześnie też zaprezentować wymiar integracyjny. Aktualnie naruszenia praworządności nadal wywołują skutki i prowadzą do fikcji ustrojowej. Zachęcając do czynnego udziału w dyskusji, P. Tuleja wyraził nadzieję, że wymiana poglądów będzie odnosiła się także do problemów praktycznych.

W dalszej kolejności przystąpiono do realizacji programu konferencji, który składał się z dwóch części. W pierwszej, zatytułowanej „Raport PTPK o stanie przestrzegania Konstytucji RP w latach 2019–2023 jako podstawa oceny kryzysu praworządności”, zaplanowano wystąpienie prof. dr. hab. Lecha Garlickiego, byłego Prezesa PTPK i sędziego Trybunału Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w stanie spoczynku, jak również dyskusję, której moderatorem był P. Tuleja. W drugiej części, zatytułowanej „Możliwości, sposoby i perspektywy przywracania

praworządności”, przewidziano serię pytań oraz dyskusję panelową, w której uczestniczyli: E. Łętowska, Rzecznik Praw Obywatelskich I kadencji, sędzia Najwyższego Sądu Administracyjnego w stanie spoczynku i sędzia Trybunału Konstytucyjnego w stanie spoczynku, prof. dr hab. Włodzimierz Wróbel z Uniwersytetu Jagiellońskiego, sędzia Sądu Najwyższego, a także prof. dr hab. Hanna Suchocka z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Prezes Rady Ministrów w latach 1992–1993, minister sprawiedliwości w latach 1997–2000 i ambasador RP przy Stolicy Apostolskiej w latach 2001–2013. Moderatorem dyskusji był M. Zubik z Uniwersytetu Warszawskiego, sędzia Trybunału Konstytucyjnego w stanie spoczynku, wiceprezes PTPK.

Lech Garlicki w pierwszych słowach podkreślił znaczenie zorganizowania konferencji w Senacie RP jako organie zasłużonym dla rządów prawa w państwie. Odnosząc się do Raportu, uznał, że jest to materiał bogaty i bardzo kompetentny, a problemy w nim ujęte zostały omówione całościowo, co stanowi *novum* w nauce prawa konstytucyjnego. Dodał, iż chociaż Raport nie posiada mocy prawnej, to jednak nie oznacza, że jest pozbawiony autorytetu prawnego, ponieważ wyraża głos środowiska naukowego. W ocenie L. Garlickiego dokument ten jest podstawą intelektualną, jurydyczną do formułowania ocen tego, co jest konstytucyjne, a co jest niekonstytucyjne. Komentując koncepcję Raportu, za trafną uznał sektorową ocenę poszczególnych aspektów polskiego systemu konstytucyjnego, opartą na systematyce konstytucyjnej, z istniejącymi konkluzjami sektorowymi, jak również stwierdził brak konkluzji generalnej omawianego materiału. Odnosząc się natomiast do merytorycznych ustaleń zawartych w Raporcie, określił je jako „istotne i porażające”. W jego przekonaniu dokument dowodzi występowania deformacji typowych dla tendencji autorytarnych oraz potwierdza pogląd, że czasy kryzysu sprzyjają naruszaniu praworządności i wypaczaniu ram konstytucyjnych.

Lech Garlicki dalszą część swojego wystąpienia podzielił na trzy sekcje, w ramach których zaprezentował odrębne serie uwag. W pierwszej komentował charakter aktualnego systemu organów państwa. W drugiej odnosił się do analizy znaczenia poszczególnych organów państwa w zdeformowanym i patologicznym, antykonstytucyjnym systemie. Trzecia natomiast była podsumowaniem wcześniejszych ustaleń.

W ramach sekcji pierwszej L. Garlicki określił pięć elementów systemowego przejęcia kontroli nad organami państwa, środkami społecznego przekazu, podmiotami gospodarczymi i prawami jednostki, przy zachowaniu pozorów stosowania Konstytucji RP z 1997 r. Zaliczył do nich: 1) koncentrację procesu podejmowania decyzji przez przywódców partii rządzącej, tworzących całkowicie pozakonstytucyjną strukturę; 2) degradację roli parlamentu i wyeliminowanie opozycji parlamentarnej; 3) dążenie do unicestwienia niezawisłości i niezależności władzy sądowniczej; 4) poddawanie całego aparatu państwowego procesowi absorpcji politycznej, także tych organów, które mają być neutralne politycznie; 5) przyjęcie postawy nihilizmu konstytucyjnego wyrażającego się w dokonaniu zmian ustrojowych (ustawowych lub poprzez praktykę) bez ich konstytucyjnej kontroli. L. Garlicki zaznaczył, że całościowo niekonstytucyjna sytuacja prezentuje się odmiennie w różnych sektorach, dlatego istotne jest badanie

poszczególnych organów władzy publicznej oraz tego, co z nich zostało po ośmiu latach praktyki „konstytucjonalizmu abuzywnego”³.

Podczas drugiej sekcji uwag L. Garlicki wyróżnił trzy grupy organów państwa: 1) organy popsute, których nie dotknęły deformacje prawne, ale ich „popsucie” wynika z praktyki; nastąpiły zmiany konstytucyjnej misji organu i stylu wykonywania kompetencji (np. Prezydent RP, Sejm RP); 2) organy zdeformowane, bo poddane zdecydowanym zmianom prawnym i bezprawnym, co wpłynęło na ich kształt; nastąpiły wymiana składu personalnego, zmiana stylu pracy, treści i sposobu wykonywania kompetencji (deformacja neutralizacyjna w odniesieniu do Trybunału Konstytucyjnego w latach 2015–2016 oraz w okresie późniejszym – Sądu Najwyższego w odniesieniu do „starych” Izb czy też absorpcja polityczna organu poprzez rozbudowanie jego kompetencji, np. Prokurator Krajowy wzmocniony kosztem Prokuratora Generalnego, Rada Mediów Narodowych wykreowana i wzmocniona kosztem Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji); 3) organy obecnie całkowicie przeistoczone, zniszczone, w których nastąpiło odwrócenie rzeczywistej funkcji organu (np. Krajowa Rada Sądownictwa, Trybunał Konstytucyjny – ze względu na to, że pojawił się ostatecznie neotrybunał, który nie chroni Konstytucji RP i jej nadrzędności).

W trzeciej, konkluzywnej sekcji uwag L. Garlicki podkreślił, że należy odrzucić podejścia biegunowe, tj. zarówno ślepy formalizm, jak i powielanie działań poprzedniej władzy, które miałyby prowadzić do działań lustrzanych. Dodał, że skoro działania „psujące” były oderwane od konstytucyjnego systemu wartości, to obecnie objęte są one mniejszą ochroną konstytucyjną. Trudność jest jednak taka, że mamy do czynienia z różnymi stopniami deformacji organów państwa, a także z organami całkowicie przeistoczonymi, jak np. Krajowa Rada Sądownictwa.

W dyskusji głos zabrali uczestnicy konferencji: prof. US dr hab. Jerzy Czapła, dr Maciej Berek, Przewodniczący Komitetu Stałego Rady Ministrów, prof. UMCS dr hab. Sławomir Patyra, prof. UW dr hab. Ryszard Piotrowski, M. Saffjan, sędzia Trybunału Konstytucyjnego w stanie spoczynku i sędzia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w stanie spoczynku, Dorota Niedziela, wicemarszałek Sejmu RP, M. Zubik oraz P. Tuleja. Na koniec tej części do stanowisk wygłoszonych w toku dyskusji odniósł się L. Garlicki.

Po przerwie, którą wykorzystano na poczęstunek, rozpoczęła się druga część konferencji. M. Zubik, występujący w charakterze moderatora, zaproponował dyskusję panelową, w której wzięli udział: E. Łętowska, H. Suchocka i W. Wróbel. Debata toczyła się wokół następujących pytań: 1) Na czym polegał główny problem kryzysu konstytucyjnego i systemowego naruszania Konstytucji RP?; 2) Gdzie można dostrzec – w kontekście systemowego naruszania Konstytucji RP w sferze ustrojowej od końca 2015 r. – główne zniszczenia, które nastąpiły w tym czasie w warstwie kultury prawnej i szerzej: politycznej?; 3) Czy sposób wyjścia z kryzysu konstytucyjnego odpowiada środkiem, które społeczność międzynarodowa wypracowała na potrzeby

³ D. Landau, *Abusive Constitutionalism*, „UC Davis Law Review” 2013, vol. 47, s. 189.

tw. sprawiedliwości tranzycyjnej?; 4) Jeśli idea demokratycznego państwa prawnego jest zarówno zasadą, jak i celem, to czy podobnie jest z kryzysem konstytucyjnym?; 5) Czy skala i stopień naruszeń Konstytucji RP uzasadniają sięgnięcie po środki prawne bardziej intensywne niż dopuszczalne w przypadku jedynie standardowych naruszeń prawa?; 6) Czy kryzys konstytucyjny w polskim wydaniu swoją intensywnością i długością przybrał takie rozmiary, że jego beneficjentów jest zbyt dużo, aby była możliwość spokojnej, a zarazem stabilnej transformacji konstytucyjnej?; 7) Czy w sytuacji głębokiej polaryzacji życia politycznego w ogóle możliwa jest odbudowa zaufania społecznego do instytucji publicznych, w tym głównie sądowych, szczególnie tam, gdzie z natury ten czynnik polityczny jest silniejszy?

Ewa Łętowska w swoich wypowiedziach podkreśliła m.in., że podziela pogląd L. Garlickiego, zgodnie z którym jesteśmy świadkami systematycznego wykorzystywania instytucji prawnych i rozumowań prawniczych do zmiany ustrojowej. Instytucje są używane do kamuflażu; prawo nie jest wykorzystywane do tego, do czego zostało powołane; prawo oszukuje i prawem się oszukuje. Dodała, iż mamy do czynienia ze zmianą jakościową, która polega nie tylko na dewiacjach, lecz także na świadomym użyciu prawa jako narzędzia w złym celu przez władzę. W opinii E. Łętowskiej przy identyfikacji tych problemów pojawia się kłopot i w związku z tym należy przywiązywać większą wagę nie tylko do czysto językowych, tekstowych przedmiotów zainteresowania prawoznawstwa, lecz także do sytuacji, w której ono działa, tzn. zainteresować się kontekstem sytuacyjnym oraz zwracać uwagę na element dynamiczny. Prelegentka wskazała także, że nastąpił proces dewaluacji słowa, a w rezultacie również dewaluacji prawa, co przełożyło się na problem komunikacji między władzą a obywatelami. E. Łętowska zwróciła też m.in. uwagę na istotę przyzwoitej wykładni prawa i zasady proporcjonalności.

Hanna Suchocka oceniła jako trafną tezę, że z taką skalą systemowego naruszania Konstytucji RP nie mieliśmy przed 2015 r. do czynienia. Wskazała, iż przy wykorzystaniu retoryki reformy pod tym hasłem wprowadzano zupełnie inne instytucje, co dotyczyło w szczególności sądownictwa. W jej opinii 2015 r. przeciął proces kształtowania kultury konstytucjonalizmu i myślenia w jego duchu. H. Suchocka podkreśliła różnice między 1989 r. a czasami obecnymi i wskazała na występujące w tych okresach odmienne okoliczności. Sprawiedliwość okresu transformacji miała swoje prawa, ponieważ była oparta na zupełnie innym systemie aksjologicznym. Zdaniem H. Suchockiej kryzys konstytucyjny nadal infekuje nasz system prawa. Z kolei kultura prawna i kultura polityczna są niezwykle istotnym elementem wspomagającym zachowanie państwa prawa, a odbudowanie zaufania do instytucji publicznych będzie wyjątkowo trudne.

Włodzimierz Wróbel rozpoczął swoją wypowiedź od stwierdzenia, że w ciągu minionych ośmiu lat mieliśmy w Polsce do czynienia z państwem autorytarnym i ze zjawiskiem populizmu. Co więcej, mimo wyniku wyborczego instytucje państwa autorytarnego nadal funkcjonują, a o sprawiedliwości tranzycyjnej nie można mówić wobec braku kompromisu politycznego w państwie. W późniejszej części wystąpienia

W. Wróbel m.in. zwrócił uwagę na fakt, iż w przekonaniu wielu osób dalsze trwanie instytucji autorytarnych spowoduje powrót autorytaryzmu właśnie dlatego, że instytucje te nadal trwają. Podkreślił także znaczenie neutralizowania elementów państwa autorytarnego w państwie demokratycznym oraz zapobiegania recydywie naruszeń Konstytucji RP, jak również potrzebę poszukiwania nowych elementów zabezpieczających demokratyczne państwo prawa – niekoniecznie standardowych i ujętych bezpośrednio w tekście ustawy zasadniczej.

W dyskusji po wystąpieniach panelistów wypowiadali się kolejno: J. Ciapała, prof. UW dr hab. R. Balicki, J. Matras, A. Mączyński, były Prezes Trybunału Konstytucyjnego J. Stępień, R. Piotrowski, dr Joanna Knapińska, Prezes Rządowego Centrum Legislacji, Monika Falej, posłanka Sejmu RP IX kadencji, dr Adam Tokarski z Akademii Handlowej Nauk Stosowanych w Radomiu, L. Garlicki, dr Mikołaj Iwański z Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. UAM dr hab. Krzysztof Urbaniak, którzy na bieżąco odnosili się do podniesionych zagadnień. Konferencję podsumował i zamknął P. Tułaja, dziękując wszystkim prelegentom, Marszałek Senatu, uczestnikom konferencji oraz pracownikom Kancelarii Senatu.

Konferencja Polskiego Towarzystwa Prawa Konstytucyjnego i Senatu RP pt. „Stan przestrzegania Konstytucji RP – diagnoza” wpisała się w jubileusz 35-lecia odrodzonego Senatu. Była nie tylko okazją do omówienia aktualnych problemów związanych z przywróceniem zasady praworządności oraz zgodnego z Konstytucją RP funkcjonowania instytucji państwowych w Polsce, lecz także miejscem spotkania oraz integracji członków PTPK, co po okresie restrykcji spowodowanych pandemią jest szczególnie ważne.

Konferencja była transmitowana, a nagranie jest dostępne na oficjalnej stronie internetowej i kanale Senatu RP⁴. Umożliwia to zapoznanie się z całością przedstawionych referatów i stanowisk wyrażonych w dyskusji. Założeniem niniejszego sprawozdania było poinformowanie naukowców i praktyków o tym doniosłym spotkaniu, przedstawienie zasadniczych tez, które zostały wygłoszone w poszczególnych wystąpieniach, oraz zachęcenie do zapoznania się z dostępnymi materiałami wideo. Staraniem Kancelarii Senatu opublikowano materiały pokonferencyjne zawierające treść Raportu oraz pełny przebieg spotkania⁵.

Bibliografia

- „Kronika Senatu Rzeczypospolitej Polskiej” 2022, nr 4(24), <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles/_public/k10/dokumenty/diariusz/24.pdf>.
- Landau D., *Abusive Constitutionalism*, „UC Davis Law Review” 2013, vol. 47.
- Oficjalny kanał Senatu RP w serwisie internetowym, <<https://www.youtube.com/watch?v=xN-70J5SpgOo>>.

---

⁴ *Vide* oficjalny kanał Senatu RP w serwisie internetowym, <<https://www.youtube.com/watch?v=xN-70J5SpgOo>>, dostęp 11 VII 2024.

⁵ *Stan przestrzegania Konstytucji RP – diagnoza*, Wydawnictwo Senackie, Warszawa 2024.

Raport Polskiego Towarzystwa Prawa Konstytucyjnego o stanie przestrzegania Konstytucji RP, <http://ptpkcw.nazwa.pl/wp/wp-content/uploads/2023/12/Raport_2023_wstep.pdf>.

Stan przestrzegania Konstytucji RP – diagnoza, Wydawnictwo Senackie, Warszawa 2024.

Stan przestrzegania Konstytucji RP w okresie IX kadencji Sejmu RP (2019–2023). Raport, Polskie Towarzystwo Prawa Konstytucyjnego, Kraków 2023, <<http://ptpkcw.nazwa.pl/wp/wp-content/uploads/2023/12/Raport-PTPK-2023.pdf>>.